

ФОРТЕПІАННА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

PIANO TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF OUT-OF-SCHOOL SPECIALIZED ART EDUCATION INSTITUTIONS

У статті автор розглядає особливості фортепіанної підготовки майбутніх викладачів позашкільних закладів спеціалізованої мистецької освіти (ПЗСМО), яка здійснюється на факультетах мистецького спрямування закладів вищої освіти за освітньо-професійними програмами «Музичне мистецтво». Означені освітні програми передбачають інтегроване, музично-виконавське й музично-педагогічне навчання з орієнтацією на міждисциплінарний синтез мистецтва й педагогіки в процесі оволодіння фаховими компетентностями з викладання навчальних дисциплін в мистецьких закладах початкової спеціалізованої освіти.

Важлива роль у підготовці здобувачів освіти за освітньою програмою «Музичне мистецтво» належить фортепіанній підготовці, яка визначається як один з найважливіших напрямків музичного розвитку і виховання, що має значний потенціал й можливості для застосування на практиці музично-історичних та музично-теоретичних знань, дає змогу для розвитку виконавських умінь, необхідних для здійснення творчої художньо-вербальної та виконавської інтерпретації музичного тексту, розвиває здатність до визначення й подолання наявних виконавських проблем, спрямовує до розвитку самоконтролю й вольової саморегуляції, а також стимулює творчу самореалізацію та самоактуалізацію викладача-виконавця.

Фортепіанна підготовка майбутніх викладачів ПЗСМО передбачає як індивідуальну музично-виконавську діяльність (сольне виконавство), так і колективну, спільну (ансамблеве виконавство). Домінуючим завданням та особистісно-творчою установкою майбутніх фахівців у процесі індивідуальної та колективної музично-виконавської діяльності, на думку автора, є якісна художньо-вербальна, музично-виконавська інтерпретація фортепіанних творів. Висвітлено та зацікавлено увагу на використанні потужного мотиваційно-комунікативного потенціалу ансамблевого музикування як підґрунтя активного залучення учнів мистецьких шкіл до музичного мистецтва, зокрема їхньої зацікавленості до музично-виконавського опанування музичних творів.

Ключові слова: мистецька освіта, заклади вищої освіти, заклади позашкільної мистецької освіти, музичне мистецтво, фортепіанна підготовка, художньо-виконавська інтерпретація, ансамблеве музикування.

In the article, the author examines the piano training particularity of future teachers of out-of-school institutions, specialized on art education, which is carried out at the faculties of artistic orientation under the educational and professional programs «Musical Art». The specified educational programs provide for integrated, music-performance and music-pedagogical training with an orientation to the interdisciplinary synthesis of art and pedagogy in the process of mastering professional competencies for teaching academic disciplines in art institutions of primary specialized education.

An important role in the preparation of students under the «Art of Music» educational program belongs to piano training, which is defined as one of the most important areas of musical development and education, which has significant potential and opportunities for practical application of musical-historical and musical-theoretical knowledge, enables for the development of performance skills necessary for the creative interpretation of a musical text, develops the ability to identify and overcome existing performance problems, leads to the development of self-control and volitional self-regulation, and also stimulates the performer's creative self-realization and self-actualization.

The piano training of future teachers of the involves both individual musical performance (solo performance) and collective, joint (ensemble performance). The author believes that the dominant task and personal-creative attitude of the future teacher in the process of individual and collective music-performance activity is a high-quality artistic-performance interpretation of a piano piece. Emphasis is placed on the use of the powerful motivational and communicative potential of ensemble music playing as a platform for the active involvement of students of art schools in musical art by their interest in the musical and performing musical works.

Key words: art education, institutions of higher education, extracurricular institution of art education, musical art, piano training, artistic and performing interpretation, ensemble music making.

УДК 378. 11

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.22>

Білова Н.К.,

канд. пед. наук,
професор кафедри музично-інструментальної підготовки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Підготовка висококваліфікованих викладачів позашкільних закладів спеціалізованої мистецької освіти (ПЗСМО), професійна діяльність яких ґрунтується на передових досягненнях музично-педагогічної науки і практичних зрушеннях, здійснюється на факультетах мистецького спрямування закладів вищої освіти. Головним завданням означених факультетів є виховання

компетентних педагогів-музикантів, майбутніх викладачів мистецьких шкіл, опанування ними спеціальних знань, вмінь і навичок, набуття власного досвіду їхнього практичного використання у професійній діяльності. Результатом навчання є формування у майбутніх фахівців фахової компетентності, виконавсько-педагогічної культури, розвиток особистісної інтелектуально-емоційної, рефлексивно-коригувальної сфери, що забезпечуватиме здатність до аналізу й оцінювання

мистецьких явищ, педагогічного моніторингу і критичного самоаналізу власних професійних досягнень.

До головних напрямів професійного становлення майбутніх викладачів закладів спеціалізованої мистецької освіти належить фортепіанна підготовка. Одним із головних завдань фортепіанної підготовки здобувачів за сучасних умов національної спрямованості освіти є формування виконавсько-педагогічної компетентності на засадах збереження та впровадження світових та українських музичних традицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми естетичного виховання, гуманізації особистості розглядаються у працях сучасних вітчизняних філософів Ю. Афанасьєва, В. Мазепи, В. Лічковаха, О. Оніщенко та інших. Методологія мистецької освіти досліджується в наукових роботах І. Зязюна, Г. Падалки, О. Рудницької, В. Орлова, О. Олексюк, О. Щолокової та інших. Разом з тим, аналіз літературних джерел засвідчив, що недостатньо актуалізовано і мало дослідженими є питання щодо особливостей підготовки майбутніх педагогів-музикантів у ЗВО як викладачів позашкільних закладів спеціалізованої мистецької освіти.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення специфіки змісту і структури фортепіанної підготовки майбутніх викладачів закладів спеціалізованої мистецької освіти у галузі музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Сутність мистецтва полягає в естетичному сприйнятті світу. Мистецтво відображає реальність у конкретно-чуттєвих образах і визначається як форма суспільної свідомості, що активізує та розвиває естетичні почуття людини, формує цінності та смаки, стимулює пізнання, а також спрямовує до художньої творчості [5].

Мистецька освіта як педагогічна категорія знайшла своє деталізоване визначення у працях українських науковців і розглядається як в історичному, так і у сучасному контекстах. Так, О. Рудницька тлумачить поняття «мистецька освіта» як «освітню галузь, яка спрямовується на розвиток в особистості спеціальних художніх здібностей, естетичного смаку, мистецького досвіду й художньо-ціннісних орієнтацій» [8, с. 34].

Суголосною є думка Н. Цимбалюк, що мистецька освіта з «...власними, притаманними тільки їй засобами, виконує своє основне завдання – виховання освіченої, духовно багаті особистості» [9, с. 31].

Схожу думку висловлює О. Шрамко, яка вважає, що «...мистецька освіта володіє найпотужнішим засобом впливу на процес духовного формування особистості – емотивною силою художньо-образного осмислення дійсності»

[10, с. 312]. Дійсно, функції мистецтва мають на меті актуалізувати духовний та естетичний розвиток особистості, збагачувати її емоційно-інтелектуальну, емпатійну, духовну сферу, розвивати загальні та спеціальні здібності, активізувати творчий потенціал, та покликані сприяти формуванню ціннісного ставлення до культурних надбань світової та національної культури.

Висловлені думки перегукуються з основними функціями спеціалізованої мистецької освіти, про які зазначено у нормативних документах, зокрема – Концепції сучасної мистецької школи і Положенні про мистецькі школи [1; 6].

Слід зазначити, що підготовка фахівців – майбутніх викладачів ПЗСМО здійснюється на факультетах мистецького спрямування закладів вищої освіти за освітньо-професійними програмами «Музичне мистецтво». Означені освітні програми передбачають інтегроване, музично-виконавське й музично-педагогічне навчання з орієнтацією на міждисциплінарний синтез мистецтва й педагогіки у процесі оволодіння фаховими компетентностями з викладання навчальних дисциплін у ПЗСМО, зокрема у мистецьких школах.

Важливу роль у підготовці здобувачів вищої освіти належить фортепіанній підготовці, яка спрямована на набуття ними фахових компетентностей, до яких відносяться: демонстрація артистизму, виконавської культури та технічної майстерності володіння інструментом, робота над музичним твором, що включає аналіз його належності до певної доби, виокремлення жанрово-стильових особливостей та особливостей драматургії, аналіз музичної форми та художньо-естетичного навантаження; відтворення авторської концепції музичного твору, створення його художньої інтерпретації тощо.

Основний зміст професійної діяльності викладача мистецької школи полягає в залученні учнів до художньої комунікації з творами мистецтва, художньо-образної інтерпретації музичних творів у сольному та ансамблевому виконанні. Такий художньо-комунікативний контекст зумовлює зміст і структуру фортепіанної підготовки майбутніх викладачів ПЗСМО, та включає фахові навчальні дисципліни, як-от: «Виконавська підготовка (за напрямом, зокрема фортепіано)», «Аналіз та інтерпретація музичних творів», «Ансамблеве музикування з основами перекладу музичних творів», «Музично-виконавський практикум», «Методика викладання музично-виконавських дисциплін», «Загальна і вікова психологія», «Мистецька педагогіка», «Виробнича (педагогічна) практика в закладах спеціалізованої мистецької освіти» тощо, які забезпечують підготовленість майбутніх фахівців до реалізації мети і завдань музичного навчання і розвитку учнів мистецьких шкіл.

Головним завданням і творчою установкою особистості майбутніх викладачів мистецьких шкіл є якісна художньо-вербальна і музично-виконавська інтерпретація фортепіанного твору у жанрово-стильовому контексті.

Поняття «інтерпретація» (від лат. *interpretatio*) визначають, у широкому сенсі, як тлумачення, пояснення, переклад на більш доступну мову; у вузькому – як переосмислення і пояснення ідейного навантаження, стилю, і як художньо-образне трактування музичного твору в процесі його музично-практичного втілення [2, с. 75].

На думку багатьох дослідників (В. Крицький, О. Полатайко, О. Шикиринська та ін.), інтерпретація є актом діяльності творчої особистості, а результатом такої діяльності у кожному конкретному акті реалізації тлумачення є один із можливих варіантів відтворення музичних творів. Як зазначає В. Корзун, у мистецтвознавстві інтерпретацію розглядають, як «трактування музичного твору в процесі його виконання, розкриття ідейно-образного змісту музики технічними засобами виконавського мистецтва» [2, с. 77].

А. Рум'янцева вважає, що фортепіанне виконавство – це «особлива форма локальної (музичної) культури, специфічний вид художньої творчості, процес, пов'язаний з практикою звукового відтворення на фортепіано зашифрованого нотного запису» [8, с. 7]. На думку автора, основою фортепіанного виконавства є інтерпретація як цілеспрямований процес відображення художньо-образного змісту твору, що закодований у нотах і який потребує індивідуального прочитання як суб'єктивної модифікації творчого витоку [8, с. 6].

Отже, інтерпретація розглядається як індивідуальне суб'єктивне тлумачення-декодування нотнографічного запису музичного твору як художнього тексту щодо розкриття ідеї, авторського (композиторського) художнього задуму, образної змістовності твору, його музичної драматургії та його емоційно-експресивного виконавського втілення. Музична інтерпретація має творчу спрямованість, вона неможлива без активного емоційно-емпатійного сприйняття та інтелектуального ставлення з боку інтерпретатора. Включення особистості в процес емоційно-інтелектуальної інтерпретації художньо-образної сфери музичних творів розвиває самостійність, художнє мислення майбутнього фахівця, професійні якості та формує індивідуальний виконавський досвід. Відтак, суб'єктивна художньо-вербальна і музично-виконавська інтерпретація, з одного боку, допомагає майбутнім викладачам реалізовувати складні завдання мистецько-освітнього, художньо-просвітницького процесу, а з іншого – є продуктом внутрішніх устремлінь майбутніх фахівців задовольнити потребу у творчому виконавсько-педагогічному самовираженні.

Формування вмінь художньої інтерпретації має такі стадії:

– початкова стадія, що передбачає ознайомлення з мистецьким твором, загальний аналіз композиторської стилістики, авторського задуму, аналіз змістового навантаження твору в контексті художньо-історичної епохи; виокремлення образної складової, основних лейтмотивів-тем, образно-смыслові сфери, аналіз засобів виразності елементів музичної мови тощо;

– осягнення-вивчення твору як декодування-прочитання нотного тексту, ремарок автора, пошук стильовідповідної виконавської техніки згідно з художньо-образним навантаженням твору; визначення образних характеристик музичних тем, другорядних інтонацій, логіки розгортання музичної драматургії; пошук відповідних виконавсько-технічних прийомів за допомогою яких виконавець передає художньо-образний зміст твору, та вибір продуктивних способів розв'язання виконавських труднощів;

– створення власної виконавської концепції інтерпретації художнього змісту задля створення цілісного образу (визначення послідовності розвитку крупних тематичних конструкцій, співвідношення розгортання музичного матеріалу; виявлення кульмінацій частин та всього твору; складання плану виконавських дій у відповідності з художньо-образним змістом та аналізом музичного твору) тощо [5].

Виконавська інтерпретація існує в двох основних формах: потенційній (розосереджено-продлонгованій) і актуальній. Перша містить в собі «згорнутий» образ твору, друга всякий раз з'являється на світ в процесі його інтонації перед слухачами – реальними або віртуальними. Інтерпретаційна діяльність може вважатися як основна, адже виконавець під час роботи над музичним твором у кожен момент власної музично-практичної діяльності, наприклад, добираючи відповідну артикуляцію або агогічні відхилення, здійснює певний акт творчого тлумачення твору, що виявляється в унікальній реалізації особистої версії художньо-образного навантаження тексту.

Специфіку тієї чи іншої художньо-виконавської інтерпретації зумовлюють такі фактори, як ступінь активного чи пасивного виконавського коментаря, що кожен виконавець здійснює індивідуально; уміння підпорядкувати та «узгоджувати» свою індивідуальність композиторському задуму; співвідношення раціонального та інтуїтивного; вміння керувати увагою слуховими уявленнями: одночасне узгодження слухо-емоційного моніторингу, оцінки і коригування процесу виконання, що триває разом з реалізацією виконавського плану в деталях, та утримання в пам'яті цілісного художнього образу; готовність виконавця до самостійної професійної діяльності і загальна ерудиція

виконавця; жанрово-стильові особливості твору, що зумовлені специфікою історичної епохи і творчості конкретного композитора; сукупність особливостей музичних смаків і пріоритетних напрямів виконавської школи, які властиві сучасній для виконавця добі [2].

Провідне місце у структурі фортепіанної підготовки майбутніх викладачів закладів позашкільної мистецької освіти традиційно займає індивідуальна (сольна) музично-виконавська діяльність. Разом з тим, колективне, ансамблеве музикування набуває все більшої популярності серед дітей та молоді завдяки колективно-спільній художньо-творчій комунікації з музичними творами, і через музичні твори – з іншими учасниками ансамблю, коли двоє або декілька виконавців створюють нове художньо-естетичне явище, вносять у процес реалізації авторського задуму своє бачення, власні емоції та почуття. Гра в ансамблі з іншими студентами формує навички синхронного виконання і звуковедення, розширює діапазон розумових операцій, адже виконавець одночасно має сприймати, аналізувати й коригувати власну музично-виконавську діяльність.

Задоволення від колективної співтворчості, яке отримують студенти, створює «ситуацію успіху», яка надзвичайно позитивно впливає на внутрішню мотивацію здобувачів освіти до виконавської діяльності, творчого самовиявлення, бажання самовдосконалення. Окрім того, коли виконавець на сцені відчуває психологічну, емоційну підтримку інших учасників ансамблю, то це допомагає подолати певні стресові ситуації й психологічні труднощі, адже він відчуває загальне емоційне піднесення.

Серед найважливіших труднощів одночасного музикування партнерів у ансамблі – вміння чути та аналізувати не тільки власну гру, а й якість виконання свого партнера, які у творчій єдності мають справляти на слухача цілісне враження, формувати цілісний художній образ. Тобто під час гри в ансамблі, від виконавців вимагається таке ж саме вдумливе музикування, як і під час сольного виступу [3].

Сучасна виконавсько-ансамблева практика включає в репертуар популярні мелодії, музичні твори, які більшість здобувачів виконують залюбки, не відчуваючи виконавських труднощів через різний рівень підготовки, різну мотивацію до музично-виконавської діяльності. Завдяки ансамблевій грі оптимізується інтелектуальна та емоційно-вольова сфери, активізуються такі психічні процеси, як увага, образно-слухові уявлення, пам'ять, музичний, включно тембральний слух тощо. Ансамблева гра виховує в студентах дисципліну і відповідальне ставлення як до виконання власної партії, так і узгодженого звучання

ансамблю в цілому, що сприяє формуванню навичок «роботи у команді» як музичному колективі, поліпшує художньо-комунікативні навички і готовність долати певні труднощі у музикуванні та спілкуванні. Ансамблева гра привчає до коригування власного виконання, динамічної та агогічної збалансованості, узгодженню із грою партнера, що сприяє критичному аналізу власної виконавської діяльності і діяльності інших ансамблістів. Це, безумовно, допомагає в подальшому кожному здобувачеві більш прискіпливо і критично оцінювати власне як сольне, так і ансамблеве виконання музичних творів.

На думку А. Клещ, методика інструментально-ансамблевого навчання передбачає:

- глибоке і детальне вивчення кожним студентом своєї партії та, безумовно, робота з партіями інших учасників ансамблю;
- ретельне вивчення кожним учасником акордів партії та багаторазове сумісне виконання акордів, що вимагає особливих навичок;
- дотримання емоційного забарвлення та настрою у різних частинах музичного твору разом із сольними місцями задля збереження цілісності музичної форми, підпорядкування частин цілісному ідейно-художньому задуму;
- удосконалення навичок читання з аркуша, транспонування, як правило, музичних творів із легкою фактурою під час самостійної роботи над ансамблевими творами;
- пошук та визначення загальних для ансамблю акцентів для збереження єдності звучання [3, с. 242].

Під час ансамблевого музикування виявляється й комунікативна соціально-психологічна функція музичного мистецтва. Роль спілкування в ансамблі зростає до рівня духовних, особистісних взаємин, адже окрім розвитку професійних умінь і навичок, гра в ансамблі вчить розуміти партнера, прислухатись до нього, долати бар'єри в спілкуванні тощо.

Висновки. Отже, серед важливіших компонентів художньо-естетичного виховання фортепіанна підготовка із специфічною структурою сольного-ансамблевого музикування є дуже важливою, адже надає широкі можливості для творчого використання на практиці музично-історичних і музично-теоретичних виконавсько-методичних знань у процесі сольного та ансамблевого фортепіанного виконавства. Фортепіанна підготовка є музично-педагогічною платформою для творчого самовираження майбутнього викладача-виконавця через створення суб'єктивних художньо-вербальних і музично-виконавських (сольних та ансамблевих) інтерпретаційних концепцій, художньо-образного тлумачення-прочитання авторського задуму, художньої ідеї, змістового навантаження творів відповідно до творчої

манери, стилю композитора та у контексті художньо-історичної епохи.

Продукти фортепіанної творчості (сольні та ансамблеві інтерпретаційні концепції) майбутніх фахівців – викладачів мистецьких шкіл надають можливість набуття і вдосконалення виконавської компетентності, адже сприяють розвитку самостійності щодо визначення складних спеціалізованих музично-педагогічних і музично-виконавських задач, пошуку та знаходженню ефективних шляхів їх вирішення. Це сприяє формуванню навичок професійного самоконтролю, самооцінки, прагнення щодо досягнення ситуації успіху у власній діяльності, що стимулює творчу самореалізацію виконавця.

Доцільним і перспективним вважаємо актуалізацію потужного мотиваційно-комунікативного потенціалу ансамблевого музикування як ресурсу активного залучення учнів мистецьких шкіл до музичного мистецтва, їхнього зацікавленого музично-виконавського опанування музичних творів.

Завдяки колективно-спільній художньо-творчій комунікації з музичними творами, і через музичні твори – з іншими учасниками ансамблю виникає задоволення від колективної співтворчості, яке отримують учні, створюється «ситуацію успіху», яка надзвичайно позитивно впливає на їхню внутрішню мотивацію до творчого самовираження у музично-виконавській діяльності. Ансамблева гра привчає до коригування, узгодженості власного виконання із грою партнера, інших ансамблів, що, безумовно, сприятиме критичній та об'єктивній оцінці та самооцінці як ансамблевого, так і сольного фортепіанного виконання музичних творів.

Подальші науково-методичні розвідки вважаємо за доцільне спрямувати на персоналізацію навчання здобувачів як майбутніх викладачів закладів спеціалізованої мистецької освіти через вибудову індивідуальної траєкторії фахового розвитку, створення особистих освітніх профайлів щодо реалізації їхнього творчого потенціалу з урахуванням інтересів, потреб, мотивації, здібностей, можливостей, вибору форм, засобів, змісту і темпу навчання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Концепція сучасної мистецької школи : Наказ Міністерства культури України від 20 грудня 2017 року № 1433. URL: <https://arts.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/konczepczyia-suchasnoyi-mysteczkoji-osvity.pdf> (дата звернення: 22.04.2023).
2. Корзун В. В. Художня інтерпретація музичних творів як вищий щабель виконавської майстерності. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки*. 2014. Вип. 120. С. 74–79.
3. Клещ А. О. Методика інструментально-ансамблевого навчання студентів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 170. С. 239–243. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/naukovizapysky/170/56.pdf> (дата звернення: 22.04.2023).
4. Кулікова С. В. Проблемно-пошукові методи навчання в класі основного музичного інструменту (фортепіано). *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. 2021. Вип. 199. С. 125–129.
5. Любенко І. В., Любенко Л. І. Методика творчого розвитку учнів в класі фортепіанного ансамблю в мистецьких школах : методичні рекомендації для початкової мистецької освіти. Київ, 2019. 13 с. URL: <http://arts-library.com.ua/bitstream/123456789/419/1/ЛЮБЕНКИ.pdf> (дата звернення: 20.04.2023).
6. Положення про мистецьку школу : Наказ Міністерства культури України від 09.08.2018 № 686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1004-18#Text> (дата звернення: 19.04.2023).
7. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. 360 с.
8. Рум'янцева А. Ю. Фортепіанне виконавство як предмет дослідження та явище музикознавства. *Культура України*. 2014. Вип. 47. С. 253–260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ku_2014_47_34 (дата звернення: 18.04.2023).
9. Цимбалюк Н. М. Інтеграція культурно-мистецької освіти у європейський культурний простір : основні показники та напрями розвитку. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. Вип. 4. С. 25–31. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/229857686.pdf> (дата звернення: 30.04.2023).
10. Шрамко О. І. Роль мистецької освіти у процесі духовного оновлення суспільства. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*. 2019. Вип. 1–2 (13–14). С. 306–315. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/8352/1/Shramko.pdf> (дата звернення: 30.04.2023).